

TRUDNOŚCI WYCHOWAWCZE U DZIECI

Opracowała Bożena Ochota

1. Zakres i treść pojęcia.

Trudności wychowawcze to problem społeczny, psychologiczny, lekarski i pedagogiczny, obejmujący dużą i różnorodną grupę zjawisk. Samo pojęcie „ trudności wychowawcze” nie posiada jednoznacznej definicji. Czasem przez trudności wychowawcze rozumie się drobne wykroczenia, czyli takie zachowania dzieci jak : nieposłuszeństwo, upór, lęklivość, lenistwo. Niekiedy zaś określa się tym terminem niekorzystne zmiany w osobowości, wady charakteru, wykroczenia przeciwko normom moralnym, społecznym i prawnym, a także różnego rodzaju nerwice, psychopatie i zaburzenia na podłożu organicznym.

Próby określenia tego terminu podejmowało wielu psychologów i pedagogów, między innymi: L. Bandura, K. Dąbrowski, J. Konopnicki, A. Lewicki, O. Lipkowski, M. Łobocki, Z. Putkiewicz, H. Spionek, Z. Szymańska i inni.

Najczęściej trudności wychowawcze rozpatruje się w aspekcie społecznym. K. Dąbrowski stwierdza, że dzieci trudne to te, „ które przyswoiły sobie skutek wzajemnego ujemnego oddziaływania środowiska wychowawczego negatywne właściwości”.

Zdaniem L. Bandury trudności wychowawcze to uporczywe przejawy zachowania się dziecka, będące wynikiem jego konfliktu z otoczeniem społecznym.

Z. Szymańska określa trudności wychowawcze jako konsekwencje zaburzeń rozwojowych utrudniające uczenie się i podporządkowanie przepisom szkolnym. Zdaniem autorki trudności wychowawcze sprawiają te dzieci, które nie mogą przystosować się do środowiska społecznego i nie są w stanie spełnić nadziei pokładanych w nich przez dorosłych.

A. Lewicki określa trudności wychowawcze jako zachowania niezgodne z normami życia społecznego, nie poddają się one zwykłym zabiegom wychowawczym, jednocześnie przejawiają się przez dłuższy czas i charakteryzują się dużym nasileniem.

H. Spionek określa trudności wychowawcze jako „zaburzone właściwości uczniów, które nie pozwalają im podporządkować się wymaganiom regulaminu szkolnego.

J. Konopnicki proponuje zastąpienie pojęcia „trudności wychowawcze” terminem „zaburzenia”. Zaburzenie zachowania rozumiane jest przez autora jako odchylenie od normy, zaś normy to „zasady moralne, obyczaje i zwyczaje przyjęte w danym środowisku”. Stopień odchylenia od tej normy określa siłę zaburzenia.

Terminu „niedostosowanie społeczne” używa M. Grzegorzewska dla określenia trudnych i uporczywych sposobów niewłaściwego postępowania dzieci.

Zdaniem I. Jundził o trudnościach wychowawczych można mówić wówczas, kiedy niewłaściwe postępowanie dziecka nie poddaje się zwykłym zabiegom wychowawczym, jeśli nie reaguje ono na upomnienia, a stosowane kary są nieskuteczne.

O. Lipkowski podkreśla, że uczniowie sprawiający trudności wychowawcze to ci, którzy w szczególny sposób absorbują osoby odpowiedzialne za ich wychowanie.

Podsumowując powyższe rozważania można stwierdzić, że obok różnic i odmiennych stanowisk szeregu autorów wobec trudności wychowawczych zaznacza się wiele zbieżności. Najbardziej zgodni są autorzy co do tego, że trudności wychowawcze to:

- 1) zachowania niezgodne z obowiązującymi powszechnie normami
- 2) trudności tkwiące w dziecku, pewne cechy zachowania, które stwarzają komplikacje
- 3) formy zachowania utrudniające współzycie i współdziałanie – przejawy nieprzystosowania
- 4) pewne formy zachowania o charakterze uporczywym, nie poddające się zwykłym zabiegom wychowawczym
- 5) nabyte formy zachowania
- 6) jedna z przeszkód w nauczaniu i wychowaniu
- 7) zachowania negatywne, niekorzystne dla dalszego rozwoju dziecka

2. Przejawy trudności wychowawczych.

W literaturze naukowej niektórzy pedagodzy i psycholodzy wyszczególniają aż kilkadziesiąt symptomów, które uznają za istotne wskaźniki trudności wychowawczych. Podziału trudności wychowawczych pod kątem określonych syndromów charakterystycznych dla różnych grup uczniów trudnych dokonali L. Bandura i A. Koczetow.

L. Bandura w swojej klasyfikacji wyróżnił dwa podstawowe syndromy nieprzystosowania społecznego. Są to:

- 1) trudności sprawiane przez dzieci o przewadze procesów pobudzania, do których zalicza: przeszkadzanie nauczycielowi i uczniom podczas lekcji, aroganckie, zuchwałe i wyzywające zachowanie się, brak obowiązkowości, lekceważący stosunek do nauki i szkoły, nieprzestrzeganie zasad czystości, porządku, palenie papierosów, picie alkoholu, wagary i ucieczki z domu
- 2) trudności, jakie przysparzają dzieci o przewadze procesów hamowania tj. bierne zachowywanie się, wyraźnie osłabioną aktywność poznawczą i społeczną, unikanie nawiązywania kontaktów z innymi, lęk, nieśmiałość, apatię, niezadowolenie z siebie, nieufność do innych, skłonności marzycielskie, kłamstwa i wagary.

Natomiast A. Koczetow wyróżnił:

1. Dzieci z zaburzeniami w sferze nawiązywania kontaktów społecznych z innymi ludźmi. Charakterystycznymi cechami ich zachowania – oprócz trudności w nawiązywaniu kontaktów z innymi osobami są: brak subordynacji w stosunku do kolegów, nauczycieli, błędne wyobrażenie o świecie i życiu, nacechowane nadmiernym pesymizmem lub bezkrytycznym optymizmem.
2. Dzieci ze wzmożoną lub zanizoną reakcją emocjonalną, będące często ofiarą dramatycznych przeżyć psychicznych. Charakteryzują się drażliwością i nieopanowanymi reakcjami lub biernością i obojętnością wobec wszystkiego, co się wokół dzieje.
3. Dzieci o jednostronnym życiu psychicznym, wśród których znajduje się wielu uczniów drugorocznych. Przejawiają niechęć do nauki lub zamiłowanie do jednego czy dwóch przedmiotów przy jednoczesnym ignorowaniu innych. Ponadto wykazują niechętną i nieżyczliwą postawę wobec nauczycieli.
4. Dzieci z wadliwie rozwiniętymi właściwościami woli, wywodzące się przeważnie z rodzin, w których zaspokajano wszelkie ich zachcianki. Są to dzieci niezdecydowane, kapryśne, samowolne, kierujące się nie tyle wolą, ile uporem.

Z kolei M. Łobocki wyodrębnia wśród uczniów trudnych dzieci przesadnie bierne i nadmiernie aktywne.

Uczniów przesadnie biernych charakteryzują głównie: lękliwość przybierająca niekiedy postać fobii szkolnych, nieśmiałość, ograniczona aktywność, brak samodzielności, poczucie osamotnienia, brak zainteresowań, bezsenność .

Natomiast najczęściej spotykane zachowania uczniów nadmiernie aktywnych to: szybkie ale nieskoordynowane ruchy, obgryzanie ołówka i paznokci, natręctwa i tiki nerwowe, zaburzenia w sferze uwagi, myślenia, pamięci i mowy, wzmożona wrażliwość, lękliwość oraz agresja słowna i fizyczna.

3. Przyczyny trudności wychowawczych.

Najczęściej przyczyny trudności wychowawczych dzieli się na:

- 1) Przyczyny tkwiące w samych dzieciach - czynniki dziedziczne takie jak: embriopatie wirusowe, aktywiczne, toksyczne, okołoporodowe uszkodzenia mózgu wywołujące zmiany w centralnym układzie nerwowym, wstrząsy psychiczne, stany lękowe, stresy, zanizony poziom inteligencji, zaburzenia somatyczne .
- 2) Przyczyny występujące w środowisku rodzinnym : złe warunki materialne, sytuacja życiowa wynikająca ze struktury rodziny i występujących w niej wydarzeń losowych, pozycja dziecka w rodzinie, niewłaściwa atmosfera wychowawcza i dezintegracja

życia rodzinnego, nieprawidłowe postawy rodzicielskie, praca zawodowa matek, style wychowawcze panujące w rodzinie – szczególnie styl liberalny, autokratyczny i niezdecydowany, patologie – zwłaszcza alkoholizm, przyzwolenie rodziców na szeroki dostęp do wzorców niewłaściwych zachowań w środowiskach masowego przekazu, poświęcanie dzieciom zbyt mało czasu, wyjazdy rodziców do pracy za granicą i pozostawianie dzieci z opiekunami.

- 3) Przyczyny istniejące w środowisku szkolnym: błędy dydaktyczne, wadliwa organizacja pracy w klasie i w szkole, stosunki między nauczycielem i uczniem, niepowodzenia w nauce szkolnej, skład grupy koleżeńskiej, pozycja dziecka w zespole klasowym.

4. Rozwiązywanie trudności wychowawczych.

Likwidowanie istniejących trudności wychowawczych jest procesem długotrwałym i niełatwym. Nie zawsze też, szczególnie wówczas, kiedy negatywne zachowania uległy utrwaleniu, doprowadza do pożądaných rezultatów. Dlatego dużą wagę przywiązuje się i ogromne nadzieje wiąże się z działaniami profilaktycznymi. Ich podstawą jest przewidywanie stanów, które wprowadzie jeszcze nie wystąpiły, ale mogą zaistnieć. Podjęcie przez rodzica, wychowawcę w porę odpowiedniej działalności interwencyjnej zapobiec może wystąpieniu niepożądanych zachowań. Musi to być jednak praca długotrwała i systematyczna. Pożądanym sposobem oddziaływań profilaktycznych jest dostarczanie dzieciom wzorów właściwego postępowania. Ważne są tu wzory osobowe wśród rówieśników, rodziców, nauczycieli, bohaterów literackich, wypracowanie autorytetu u wychowanków, wdrażanie do uczestnictwa w różnych pracach, właściwa organizacja czasu wolnego, uprawianie różnych dyscyplin sportu, rozwijanie zainteresowań i uzdolnień.

Skutecznym sposobem zapobiegania i zarazem likwidacji trudności wychowawczych jest oddziaływanie w głąb osobowości, wywołujące odpowiednie poruszenie uczuciowe i przejęcie się swoim losem. Można to osiągnąć poprzez : rozmowy „ w cztery oczy” (bez świadków), poszukiwanie w dziecku cech dodatnich i rozwijaniu ich poprzez pochwały w celu opanowania jego wad, bądź „ niezauważaniu dziecka” – będącym bodźcem dla niego do zwrócenia na siebie uwagi w sensie dodatnim, zastosowanie metody wstrząsów, polegającej na niespodziewanym obdarzeniu pełnym zaufaniem wychowanka sprawiającego kłopoty. Okazane mu zaufanie jest punktem wyjścia wstrząsu uczuciowego zdolnego zmienić jego zachowanie wobec otoczenia.

W przypadku kłamstwa dziecka podstawą oddziaływań wychowawczych powinny być dwie zasady: konsekwencja oraz zaufanie do dziecka. Konsekwencja wobec kłamstwa oznacza dyskretne kontrolowanie dziecka, nie dopuszczanie do tego, by kłamstwo mogło się udać. Należy utwierdzać dziecko w przekonaniu, że każde kłamstwo wyjdzie na jaw. Wystarczy poprosić, by powtórzyło to co mówi patrząc rozmówcy prosto w oczy. Konieczne

jest odwoływanie się do wrażliwości uczuciowej dziecka, do ambicji i poczucia odpowiedzialności, podkreślanie jego sukcesów w walce z pokusą kłamania.

W przypadku stwierdzenia, że dziecko kradnie należy wytworzyć w nim przekonanie, że kradzież jest absolutnie zabroniona i doprowadzić do zwrócenia przez dziecko zabranej rzeczy.

W celu likwidacji infantylności u dzieci należy nakłaniać je do zastanawiania się nad tym co teraz robią i co teraz powinny robić. Skłaniając dziecko do samodzielnego kierowania swoim zachowaniem rozwijamy u niego poczucie kontroli nad własną aktywnością.

Wobec dzieci zachowujących się agresywnie (werbalnie lub fizycznie) warto ustalić, które potrzeby dziecka uległy blokadzie oraz rozważyć możliwość ich zaspokojenia. Skuteczne jest manifestowanie przykrości, jaką naganne zachowanie sprawiło rodzicowi, wychowawcy oraz tłumaczenie, wyjaśnienia, perswazja. Nie należy stosować kar fizycznych, gdyż nie można eliminować u dzieci zachowań agresywnych, samemu będąc agresywnym.

Praca wychowawcza z dziećmi sprawiającymi trudności powinna być nastawiona na usuwanie przyczyn i symptomów trudności wychowawczych oraz powinna mieć na celu kształtowanie nowych i społecznie pożądanых cech osobowości wychowanków. Należy także pamiętać, że życzliwość i przychylność wobec dziecka stwarza najodpowiedniejszą atmosferę wychowawczą, która nie sprzyja powstawaniu konfliktów i trudności wychowawczych.

Bibliografia:

Jundził I. : Trudności wychowawcze w rodzinie. Warszawa 1989

Dąbrowska T.: Trudności wychowawcze.(w:) Między praktyką a teorią wychowania. Lublin
1996

Łobocki M.: ABC wychowania. Warszawa 1992

Okoń W.: Wszystko o wychowaniu. Warszawa 1999

Popielarska A., Mazur M. : Dlaczego nasze dzieci sprawiają trudności
wychowawcze. Warszawa 1983

Wojtowicz E.: Zrozumieć trudne dziecko. „Życie Szkoły” R.1999 nr 8

Kozłowska A. : O trudnościach w wychowaniu dziecka. Warszawa 1991

